

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ МАРШРУТ ДИТИНИ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА РЕФОРМ НУШ З ОБСТАВИНАМИ ВІЙНИ В КРАЇНІ

INDIVIDUAL ROUTE OF A CHILD WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION AND NUS REFORMS WITH THE CIRCUMSTANCES OF THE WAR IN THE COUNTRY

Стаття присвячена одній з актуальних проблем дослідження індивідуального освітнього маршруту для дітей з розладами спектру аутизму (РСА), яка є актуальною в контексті інклюзивної освіти та реформ Нової української школи (НУШ). Створення індивідуальних програм навчання дозволяє врахувати особливі потреби дітей з РСА, сприяючи їхній соціалізації, розвитку комунікативних та когнітивних навичок. Корекційні методики в навчальному закладі допомагають педагогам структурувати навчальний процес, використовуючи візуальні підказки, позитивне підкріплення й ігрові елементи для розвитку навичок і соціальних взаємодій. В умовах війни в Україні потреба в адаптації освітніх моделей для дітей з РСА стає ще актуальнішою: важливими є психологічна підтримка, адаптація навчальних матеріалів до дистанційного формату, розробка кризових навчальних ресурсів та підтримка родин. Комплексний підхід до навчання, інтеграції та підтримки дітей з аутизмом допомагає зберегти стабільність їхнього розвитку навіть у складних обставинах.

У статті визначені принципи індивідуального маршруту розвитку: індивідуальність, комплексність, гнучкість, взаємодія з родиною. Охарактеризовані етапи організації індивідуального маршруту розвитку дітей з розладами спектру аутизму, а саме – діагностичний етап, постановка цілей та завдань, розробка індивідуального маршруту, проведення заняття, взаємодія з батьками, моніторинг та оцінка прогресу. Обґрунтована важливість поєднання принципів НУШ з адаптацією до умов війни, яке створює можливість для подальшого розвитку дітей з РСА навіть у складних обставинах. До основного відносимо постійну підтримку, розвиток нових методик і матеріалів, які допоможуть дітям справлятися з емоційними труднощами, продовження навчання і розвивати соціальні навички, що є критично важливими для інтеграції у соціумі. **Ключові слова:** розлади спектру аутизму, інклюзивна освіта, індивідуальний освітній маршрут, Нова українська школа, адаптація навчання, психологічна підтримка.

The article is devoted to one of the current problems of studying the individual educational route for children with autism spectrum disorders (PCA), which is relevant in the context of inclusive education and reforms of the new Ukrainian school (NUS). The creation of individual training programs allows you to consider the special needs of children with ASD, contributing to their socialization, development of communication and cognitive skills. Correctional techniques in an educational institution help teachers structure the learning process using visual cues, positive reinforcement, and game elements to develop skills and social interactions. In the context of the war in Ukraine, the need to adapt educational models for children with RSA becomes even more urgent: psychological support, adaptation of educational materials to the remote format, development of crisis educational resources and support for families are important. A comprehensive approach to educating, integrating, and supporting children with autism helps maintain their developmental stability even in difficult circumstances.

The article defines the principles of individual development route: individuality, complexity, flexibility, interaction with the family. The stages of organizing an individual route for the development of children with autism spectrum disorders are described, namely, the diagnostic stage, setting goals and objectives, developing an individual route, conducting classes, interacting with parents, monitoring and evaluating progress. The importance of combining the principles of NUS with adaptation to war conditions, which creates an opportunity for further development of children with ASD even in difficult circumstances, is substantiated. The main ones include constant support, development of new techniques and materials that will help children cope with emotional difficulties, continuing education and developing social skills that are critical for integration in society.

Key words: autism spectrum disorders, inclusive education, individual educational route, New Ukrainian school, learning adaptation, psychological support.

УДК 376-056.3:616.896:37.014.3:335.01
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.16>

Лисенко І.С.,
викладач кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розлади спектру аутизму (РСА) на сьогоднішній день є однією з найактуальніших і найобговорюваніших тем у сфері корекційної освіти та психології. Цей феномен характеризується труднощами в соціальній комунікації, поведінковими особливостями та унікальними когнітивними проявами, які впливають на процеси навчання та інтеграції дитини в суспільство. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, за останні десятиліття кількість випадків РСА значно зросла, що

змушує сучасну корекційну педагогіку та психологію шукати ефективні підходи для підтримки дітей з такими особливостями. Одним із ключових аспектів, який допомагає дітям з РСА у навчанні та розвитку, є індивідуальний маршрут, розроблений з урахуванням специфічних потреб кожної дитини.

Індивідуальний маршрут розвитку дозволяє створити освітній процес, орієнтований на конкретну дитину, з фокусом на її особисті потреби, здібності, можливості та потенціал. Такий підхід дозволяє уникнути стандартизованих методів, що

часто виявляються малоефективними для дітей з особливими освітніми потребами, та зосередити увагу на тих формах і методах навчання, які найкраще сприяють їхньому розвитку. Індивідуальний маршрут розвитку також включає в себе комплексні методи соціальної адаптації, які допомагають дитині будувати взаємовідносини з однолітками, опанувати навички самообслуговування та отримувати підтримку у процесі пізнання світу. Це питання має значення не тільки для педагогів і психологів, але й для батьків, які прагнуть забезпечити своїм дітям належний рівень підтримки, розуміння та розвитку.

Актуальність цієї теми зумовлена потребою у створенні ефективних освітніх програм для дітей з аутизмом, які б не тільки забезпечували їхнє навчання, але й сприяли соціалізації, адаптації в суспільстві та покращенню якості життя. За оцінками багатьох дослідників, серед яких видатні науковці в галузі спеціальної, корекційної педагогіки та психології, індивідуалізація навчального процесу є необхідною умовою для досягнення цих цілей. Важливість розробки індивідуальних маршрутів полягає також у тому, що такі програми забезпечують систематичний підхід до розвитку навичок, враховуючи особливості сенсорного сприйняття, комунікативні бар'єри та емоційні особливості дітей з РСА.

Актуальність вивчення індивідуальних маршрутів розвитку дітей з розладами спектру аутизму є багатогранною. З одного боку, це зумовлено соціальною потребою в інтеграції таких дітей у суспільство, що забезпечує можливість для кожної людини розвиватися та реалізувати свій потенціал, незважаючи на наявні труднощі. Сучасне суспільство дедалі більше орієнтується на принципи інклюзивної освіти, в основі якої лежить право кожної дитини на рівний доступ до якісної освіти та повноцінного розвитку. Індивідуальні маршрути дають змогу уникнути усереднених підходів, які часто не враховують унікальних особливостей дітей з РСА, що є значним недоліком у процесі їхнього навчання та соціалізації.

З іншого боку, актуальність цієї теми підкреслюється стрімким зростанням кількості дітей, у яких діагностують аутизм або інші розлади спектру аутизму. За останніми даними, близько 1 з 100 дітей у світі має РСА, і цей показник стабільно зростає. Це ставить перед педагогами, психологами та батьками виклики, пов'язані з пошуком нових методів навчання, адаптації та підтримки. Важливість індивідуальних маршрутів розвитку також полягає у здатності цих програм забезпечити комплексний підхід до розвитку дитини, що включає не тільки освітні завдання, а й заходи, спрямовані на покращення соціальних, комунікативних та самостійних навичок, які допомагають дитині з аутизмом адаптуватися до повсякденного життя.

Окрім того, вивчення цієї теми є важливим для розвитку новітніх методик роботи з дітьми з особливими потребами, а також для підвищення професійної компетентності педагогів, логопедів, психологів і терапевтів. Це дозволяє створити відповідні умови для якісного супроводу таких дітей, підвищення їхньої успішності в школі та соціальному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дослідженнях індивідуальних маршрутів розвитку дітей з РСА вагомий внесок зробили як українські, так і зарубіжні науковці. Серед них варто виділити:

С. Барон-Коен – британський вчений, один з провідних фахівців у сфері вивчення аутизму, відомий дослідженнями когнітивних і поведінкових особливостей людей з РСА. Його праці допомогли зрозуміти труднощі, з якими стикаються діти з аутизмом у процесі соціалізації, що стало основою для створення індивідуальних маршрутів.

О. С. Нікіфорова – українська дослідниця, яка активно вивчає питання інклюзивної освіти та соціальної адаптації дітей з особливими потребами. Її роботи сприяли розвитку програм, що базуються на індивідуалізації навчання дітей з РСА у межах загальноосвітньої системи.

М. Поведенській – розробив багато підходів до педагогічної та психологічної допомоги дітям з РСА, зосереджуючись на індивідуальних планах розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові дослідження вказаних фахівців стали основою для створення сучасних моделей індивідуальних маршрутів розвитку, що враховують специфіку потреб кожної дитини. Ці праці підтверджують, що тільки комплексний підхід, побудований на індивідуальних особливостях, може допомогти дитині з РСА розвиватися у відповідному для неї темпі та з максимальною користю. Але постає проблема щодо визначення особливостей організації розвитку дітей з РСА у складних обставинах в країні, а саме адаптації їх до умов війни.

Мета статті – дослідити та описати індивідуальний маршрут дитини з розладами спектру аутизму в контексті інклюзивної освіти та реформ НУШ з обставинами війни в країні.

Виклад основного матеріалу. Тема розладів спектру аутизму (РСА) отримала визнання в науковій спільноті відносно недавно. Перший опис аутизму з'явився в 1943 році завдяки Лео Каннеру, який зауважив схожі поведінкові риси у групі дітей, які мали труднощі з комунікацією та соціальною взаємодією. Окремо, у 1944 році австрійський лікар Ганс Аспергер описав групу дітей із подібними соціальними труднощами, але при цьому з високим рівнем інтелекту і мовлення. Відтоді вивчення аутизму розвивалося, і до кінця ХХ століття вчені почали розуміти, що аутизм є спектром,

тобто включає в себе розлади з різними рівнями складності та проявів [1, с. 77].

У ХХІ столітті завдяки зростанню обізнаності в суспільстві й увазі з боку освітян і медичних працівників підхід до навчання дітей з РСА значно змінився. Вчені та педагоги зрозуміли, що діти з аутизмом мають особливі потреби, які неможливо задовольнити стандартними методами навчання. Це стало основою для розробки індивідуальних програм підтримки, адаптованих до конкретних особливостей кожної дитини. Індивідуальні маршрути стали основою інтеграції дітей з РСА у суспільне життя, зосередивши увагу на їхньому поступовому розвитку через корекційні програми.

Індивідуальний маршрут розвитку дитини з РСА – це комплексний підхід, який охоплює адаптацію освітнього процесу, розробку спеціальних методик навчання і соціальну підтримку, орієнтовану на кожну дитину. Такий маршрут містить цілі та завдання, визначені для розвитку конкретних навичок, які відповідають здібностям дитини, і поступово змінюється відповідно до її досягнень. Це дає змогу уникнути універсальних методів, які часто не відповідають потребам дітей з РСА [5, с. 12].

Основні *принципи індивідуального маршруту розвитку*:

- *індивідуальність* – кожна дитина з РСА має унікальний профіль особистісних, когнітивних і поведінкових характеристик;
- *комплексність* – маршрут включає розвиток як освітніх, так і соціальних, емоційних навичок;
- *гнучкість* – план змінюється і адаптується в залежності від прогресу і потреб дитини;
- *взаємодія з родиною* – активна участь батьків у процесі сприяє послідовності у роботі вдома і в школі [4].

Розробка індивідуального маршруту розвитку враховує також методики сенсорної інтеграції, поведінкові терапії та комунікативної підтримки. Це єдиний метод, який дозволяє дійсно розкрити потенціал дітей з РСА і забезпечити їм можливість досягти успіху як в навчанні, так і у соціальному житті [1, с. 78].

Індивідуальний маршрут розвитку є багатоступеневою програмою, що охоплює такі *етапи* [2, с. 37]:

1. Діагностичний етап. Цей етап включає глибокий аналіз індивідуальних особливостей дитини. Оцінюються когнітивні, емоційні, соціальні навички та сенсорні особливості. Діагностика може включати психологічні тести, спостереження педагогів, а також консультації з батьками та фахівцями. Така оцінка дозволяє точно зрозуміти рівень розвитку дитини і визначити її сильні та слабкі сторони.

2. Постановка цілей та завдань. На основі результатів діагностики формуються реалістичні, але амбітні цілі для дитини. Наприклад, це може бути розвиток мовлення, соціальних навичок або

навичок самообслуговування. Цілі розподіляються на коротко- і довгострокові, і кожна з них має конкретні критерії досягнення. Це дозволяє відстежувати прогрес дитини і за потреби коригувати програму [2, с. 38].

3. Розробка індивідуального маршруту. На основі визначених цілей формується навчальна та розвивальна програма, яка включає адаптовані методи, такі як:

- використання візуальної підтримки (таблиці, картки, зображення допомагають дитині зрозуміти завдання та орієнтуватися в навчанні);
- методи сенсорної інтеграції (використання іграшок і пристроїв, які сприяють сенсорній стимуляції та зниженню рівня тривожності);
- соціальні історії та рольові ігри (допомагають у розвитку соціальних навичок, вчать дитину розуміти емоції та відносини);
- альтернативні способи комунікації (для дітей з мовленнєвими порушеннями використовуються картки або пристрої для комунікації).

4. Проведення заняття. У процесі реалізації індивідуального маршруту важливо використовувати не тільки освітні методи, але й елементи психологічної підтримки. Педагоги та психологи працюють з дитиною в інтерактивному форматі, який передбачає часті перерви, короткі заняття та структуровані завдання. Наприклад, для зниження рівня тривожності або сенсорних перевантажень можуть використовуватися техніки дихання або легкий фізичний рух.

Важливим є також розвиток навичок самообслуговування, що допомагає дитині навчитися самостійності у виконанні побутових дій. Це значно підвищує якість її життя та здатність до інтеграції у суспільство.

5. Взаємодія з батьками. Активна участь батьків у реалізації індивідуального маршруту є важливим аспектом успішного розвитку дитини. Психологи та педагоги проводять інструктажі для батьків, навчають їх методам підтримки та адаптації навчальних вправ у домашніх умовах. Це створює умови для послідовності у навчанні, допомагає дитині засвоювати нові навички у звичному середовищі та знижує ризик виникнення тривожних ситуацій [2, с. 38].

6. Моніторинг та оцінка прогресу. Прогрес дитини з РСА відстежується на регулярній основі. Педагоги, психологи та батьки періодично оцінюють досягнення дитини, проводять корекцію завдань та методів залежно від змін потреб і можливостей дитини. Завдяки цьому індивідуальний маршрут є гнучким і може адаптуватися до розвитку дитини.

Розробка індивідуального маршруту розвитку для дітей з РСА дає можливість враховувати їхні особливості і сприяти повноцінній інтеграції в навчальний та соціальний процес. Цей підхід

підвищує ефективність навчання та соціалізації; сприяє поліпшенню адаптаційних можливостей дитини; дає змогу дитині розвивати свої сильні сторони; полегшує процес самостійності та самообслуговування [5, с. 15].

Завдяки індивідуальному маршруту розвитку діти з РСА отримують можливість не лише опанувати навчальні предмети, але й вчатись вирішувати повсякденні завдання, будувати соціальні відносини та знаходити себе у суспільстві.

Реформа Нової української школи (НУШ) мала на меті забезпечити кожній дитині можливості для розвитку у комфортному і безпечному середовищі, де враховуються її індивідуальні потреби. Це особливо важливо для дітей з розладами спектру аутизму (РСА), які потребують індивідуальних освітніх маршрутів і адаптованих методик. НУШ ґрунтується на принципах інклюзивності, орієнтованій на інтеграцію таких дітей у навчальний процес разом з однолітками [4]. Сьогодні, програма освіти НУШ включає:

- *індивідуалізацію* – створення індивідуальних освітніх маршрутів, адаптованих до особливостей кожної дитини, включаючи чітке планування завдань і візуальну підтримку;

- *інклюзію* – забезпечення таких умов, щоб діти з особливими потребами могли брати участь у спільних заняттях з іншими дітьми, отримуючи підтримку тьютора або спеціаліста;

- *розвиток соціальних і комунікативних навичок* – фокус на створенні ситуацій для соціальної взаємодії та інтеграції, зокрема через групові активності, які сприяють розвитку навичок комунікації та співпраці [4].

Завдяки цим принципам НУШ сприяє формуванню інклюзивного середовища, яке допомагає дітям з РСА розвивати комунікативні та соціальні навички, важливі для їхньої успішної інтеграції в суспільне життя.

Але, нині, війна в Україні внесла свої корективи та додаткові виклики для дітей з РСА, оскільки психологічний стрес, нестабільність та переміщення особливо негативно впливають на цих дітей, які потребують стабільності та структурованого середовища [6, с. 170]. У зв'язку з цим виникла необхідність адаптувати освітні програми та підходи до роботи з дітьми з аутизмом. Ключові аспекти, які набувають значущості в умовах війни в процесі роботи з дітьми з РСА виступають:

1. *Психологічна підтримка.* Діти з РСА часто сприймають зміни у своєму оточенні як стресову ситуацію. Війна та пов'язані з нею зміни можуть викликати тривожність, агресію або закритість у собі. Зараз важливо забезпечити додаткову психологічну підтримку, спрямовану на стабілізацію емоційного стану дітей. Психологи та педагоги використовують методики, що допомагають дітям справлятися з емоційними труднощами через ігри, мистецтво та інші форми терапії.

2. *Адаптація освітнього середовища в умовах дистанційного навчання або переміщення.* Через військові дії багато дітей з РСА змушені навчатися дистанційно або переміщені до інших регіонів чи країн. Це вимагає адаптації методів навчання, використання онлайн-платформ та інтерактивних матеріалів, щоб забезпечити їхній освітній прогрес навіть у нових або тимчасових умовах [3, с. 18].

3. *Підтримка батьків і родин.* Батьки дітей з РСА також відчують підвищений стрес і потребують допомоги в організації побуту, навчання та психологічної підтримки дитини в умовах невизначеності. У зв'язку з цим важливими є програми підтримки, навчання методам роботи з дітьми в умовах нестабільності, а також обмін досвідом з іншими родинами.

4. *Розробка кризових навчальних матеріалів.* З огляду на нестабільність, фахівці працюють над створенням навчальних матеріалів, що враховують поточні виклики. Наприклад, соціальні історії про війну, зокрема про звуки сирен або необхідність евакуації, допомагають дітям з РСА зрозуміти і прийняти ситуацію, підвищити відчуття безпеки і стабільності в нових умовах [3, с. 19].

Таким чином, поєднання принципів НУШ з адаптацією до умов війни створює можливість для подальшого розвитку дітей з РСА навіть у складних обставинах. Це вимагає постійної підтримки, розвитку нових методик і матеріалів, які допоможуть дітям справлятися з емоційними труднощами, продовжувати навчання і розвивати соціальні навички, що є критично важливими для їхньої майбутньої інтеграції у суспільство.

Висновки. Отже, дослідження теми навчання та розвитку дітей з розладами спектру аутизму (РСА) показує, що створення індивідуальних освітніх маршрутів є важливим елементом їхньої успішної соціалізації та інтеграції в суспільство. Ефективне навчання дітей з РСА вимагає поєднання структурованих підходів, а також інноваційних освітніх інструментів і технологій, які забезпечують інклюзивність і доступність навчання.

Сучасна реформа освіти в Україні, втілена через концепцію Нової української школи (НУШ), ставить за мету створення інклюзивного середовища для всіх дітей, включно з дітьми з особливими освітніми потребами. Впровадження індивідуалізованих планів розвитку в рамках НУШ та інклюзивних навчальних платформ дозволяє адаптувати навчання до специфічних потреб дітей з РСА, підтримувати їхній розвиток, формувати соціальні та комунікативні навички.

В умовах війни в Україні тема дослідження набуває особливої актуальності. нестабільність, стрес, вимушені переміщення та дистанційне навчання потребують додаткових адаптацій освітніх методик для дітей з РСА. Це включає психологічну підтримку, створення спеціалізованих навчальних

матеріалів та кризових ресурсів, що допомагають дітям справлятися з новими викликами і зберігати зв'язок із навчальним процесом.

Саме тому, для ефективної інтеграції дітей з РСА в освітнє середовище необхідно продовжувати розвиток адаптивних освітніх програм, підвищувати кваліфікацію педагогів, забезпечувати системну підтримку родин і враховувати поточні обставини в Україні. Лише за умови комплексного підходу до навчання та соціалізації цих дітей можна досягти їхньої успішної адаптації та розвитку в умовах сучасного світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воропаєва О. О. Аутизм: особливості навчання та соціальної адаптації в інклюзивному середовищі. *Система освіти і виховання дітей з особливими освітніми потребами: досвід минулого – погляд у майбутнє : до 85-річчя акад. В. І. Бондаря : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2023. С. 77–80.*
2. Гаяш О.В., Кляп М.І. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного

центру. *Актуальні питання корекційної освіти. 2019. С. 37–47.*

3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Реалізація інклюзивної парадигми в освіті дітей з ООП в Україні у воєнний період. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи. 2024. С. 15–21. URL: <https://journals.uzhnu.uz.ua/index.php/ped/article/view/1059/1161>*

4. Образцова О. М., Тяпко Т. В. Формування навчальної поведінки дітей з розладами спектру аутизму в інклюзивному просторі НУШ. *Київський науково-педагогічний вісник. № 25. 2022 р. URL: http://knopp.org.ua/file/25_2022.pdf#page=40*

5. Островська К. О. Індивідуальна програма навчання: крок до подолання аутистичності. С. 12–16. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/mater_3_07.pdf#page=7

6. Шульга І. О. Психосоціальна підтримка дітей з особливими освітніми потребами та їх родин в умовах травматичних подій під час війни в Україні. Матеріали ІХ Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції «Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології» (15–16 березня року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2024. 178 с. С. 170–173.